

Filip Olkiewicz, Lech Zieliński
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Działalność translatorsko-redakcyjna Panajotisa Kondylisa jako przykład kulturotwórczej roli tłumacza

1. Uwagi wstępne

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie działalności tłumaczeniowej jednego z najwybitniejszych intelektualistów drugiej połowy XX wieku – Panajotisa Kondylisa (1943–1998)¹. Badacze jego twórczości naukowej traktowali dotychczas ten aspekt jego działalności po macoszemu, skupiając się głównie na jego autorskich publikacjach, życiu i kontaktach naukowych czy pozostawionej spuściźnie, dlatego też mamy nadzieję niniejszym artykułem w jakiś sposób tę lukę wypełnić².

¹ Panajotis Kondylis jest już obecnie szerzej znany polskiemu czytelnikowi, co wynika z systematycznych prac badawczych i translatorskich zapoczątkowanych w 2011 roku w Wyższej Szkole Gospodarki w Bydgoszczy z inicjatywy obecnego rektora tej uczelni Marka Chamota i jednego z piszących te słowa – Lecha Zielińskiego. Wspomniana działalność kontynuowana jest od 2013 roku na UMK w Toruniu i obecnie prowadzona jest w ramach Interdyscyplinarnego Zespołu Badań nad Myślą Panajotisa Kondylisa, a jej wynikiem są regularnie publikowane tłumaczenia tekstów tego intelektualisty, w pierwszym okresie jego artykułów i fragmentów książek, a od 2019 roku również całych książek wydawanych w ramach serii Scripta Kondyliana – zob. https://kondylis.umk.pl/pages/Kondylis_w_pl/. Najwięcej informacji na temat jego życia i twórczości znajdziemy w HORST G., *Panajotis Kondylis. Leben und Werk – eine Übersicht*, Würzburg, Königshausen und Neumann Verlag, 2019.

² Ostatnimi laty szczególnie w Grecji ukazują się specjalne wydania periodyków poświęconych myśli politycznej i filozoficznej Kondylisa (np. „Neon Planodion” 2021, nr 5) oraz omówienia konkretnych aspektów jego myśli (zob. AMARANDOS S., *I boulisti tis isxyos ston stochasmo toy Panajioti Kondyli*, Athina, Papazisis, 2021). W Niemczech na szczególną uwagę zasługuje HORST F. (red.), *Panajotis Kondylis. Aufklärer ohne Mission*, Berlin, Akademie Verlag, 2007; HORST F. (red.), *Panajotis Kondylis und die Metamorphosen der Gesellschaft: Ohne Macht lässt sich nichts machen*, Berlin, Duncker & Humblot, 2019 oraz obroniony ostatnio doktorat DIMITRIOU F., *Der Nachlass von Panajotis Kondylis. Die Notate zur Sozialontologie*, 2021. Ze źródeł polskich przywołajmy HORST F., VERYKIOS K., ZIELIŃSKI L., *Obserwacja rzeczywistości a tworzenie teorii w myśli Panajotisa Kondylisa*, „Studia z Historii Filozofii” 2015, nr 6(3), s. 79–92. Szerzej o Kondylisie w interesującym nas tutaj aspekcie przeczytamy jak dotąd jedynie w artykule STILIANOU A., *Politiques des traductions philosophiques*, „Rue Descartes” 2006, nr 1 (51), s. 17–25 oraz w artykule prasowym MERTIKAS J., *Sta ichni tis metafrastikis kai ekdotikis drastiriotitas tou P. Kondyli*, „I Avgi”, 13.07.2008.

Kondylis studiował filologię klasyczną i filozofię w Grecji (w latach 1963–1967), by po odbyciu służby wojskowej (1967–1969) kontynuować studia poza granicami ojczyzny. Na decyzję o emigracji mogła wpłynąć sytuacja polityczna kraju, w którym władzę przejęła tzw. junta czarnych pułkowników niechętna niezależnym intelektualistom. Daleko bardziej prawdopodobne jest jednak to, że przeważały kwestie dostępu do źródeł i jakości studiów oferowanych za granicą, co wiąże się z przekonaniem o prowincjonalności greckiego państwa i powiązanych z nią niedoborach zasobów bibliotecznych. Rozważał on wyjazd do Wielkiej Brytanii, USA, Francji i RFN, jednak niechęć do kultury amerykańskiej oraz poparcie, jakim Anglicy darzyli konserwatywny rząd premiera Karamanlisa, doprowadziły do wykluczenia kręgu anglosaskiego z potencjalnych opcji emigracyjnych³. Postanowił wyjechać na studia do Niemiec, gdzie miał już niemały krąg znajomych w środowisku akademickim, przyjmując za cel pogłębienie studiów w zakresie historii, socjologii oraz politologii. Drugim i nie mniej ważnym czynnikiem okazała się strukturalna bliskość niemieckiej i duchowo bliskich mu języków klasycznych⁴. Mimo trudności formalnych w kwestiach wyjazdowych, Kondylis dopiął swego i już w roku 1971 podjął studia we Frankfurcie, by kontynuować je następnie w Heidelbergu, gdzie ostatecznie obronił doktorat napisany pod kierunkiem Dietera Henricha poświęcony powstaniu dialektyki w myśli europejskiej, wydany następnie w formie dwóch odrębnych pozycji książkowych⁵.

W kolejnych latach publikował systematycznie swoje książki i artykuły w Niemczech oraz Grecji. Dotyczyły one tak kwestii historycznych i historiograficznych, jak i, szczególnie w późniejszym okresie, spraw bieżącej polityki i najbliższej przyszłości. Przekrojowość jego myśli nie odbijała się negatywnie na jej głębi, co znalazło swój wyraz w przyznaniu mu w 1991 roku Medalu Goethego. Był aktywnym uczestnikiem życia intelektualnego Grecji, zachowując swą niezależność uniemożliwiająca przypię-

³ HORST G., *Panajotis Kondylis...*, s. 57.

⁴ Kondylis mówi o tym m.in. w wywiadzie przeprowadzonym przez Spirosa Tsakniasa: „[w] szczególności język, w którym dawniej pisałem książki, ukazuje znawcy języków klasycznych niezwykle zalety: niemiecki, w przeciwieństwie do innych języków, zachowuje dużo więcej struktur syntaktycznych i leksykalnych sposobów wyrazu pochodzących z języka starogreckiego i łaciny. W szczególności niemal nieograniczone możliwości łączenia zdań głównych i podrzędnych w dłuższe konstrukcje zdaniowe pozwalają na precyzyjne formułowanie złożonych myśli, umożliwiając wyrażenie w jednym związku syntaktycznym relacji między różnymi wymiarami złożonego sensu. W żadnym innym ze znanych mi języków nie można tak dobrze oddać, na przykład, stylu Tukidydesa” (KONDYLIS P., *Niewidoczna chronologia myśli. Trzy wywiady z Panajotisem Kondylisem*, przejrzeni, opracowali, wstępem opatrzyli Olkiewicz F. i Zieliński L., Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek, 2020, s. 73).

⁵ Zob. KONDYLIS P., *Die Entstehung der Dialektik: Eine Analyse der geistigen Entwicklung von Hölderlin, Schelling und Hegel bis 1802*, Stuttgart, Klett-Cotta, 1979 oraz KONDYLIS P., *Die Aufklärung im Rahmen des neuzeitlichen Rationalismus*. Stuttgart, Klett-Cotta, 1981. Przywołajmy tu konkluzję jednej z recenzji: „Das Werk des griechischen Gelehrten kann mit Recht als Handbuch angesehen werden, weil es wesentliche Aspekte der aufklärerischen Naturphilosophie, Theologie, Moral- und Geschichtsphilosophie mit größtem Fleiß und unbestreitbarer Originalität berücksichtigt. Der informative Wert des Buches wird nirgends durch die Grundthese des Verfassers beeinträchtigt” (KANT-ZENBACH F.W., *Panajotis Kondylis: Die Aufklärung im Rahmen des neuzeitlichen Rationalismus*. Stuttgart, Klett-Cotta, 1981, 725 pp., „Zeitschrift für Religions – und Geistesgeschichte” 1984, nr 36(3), s. 263–264.

sanie go do jakiegokolwiek z rozpolitykowanych stron sporu. W tym sensie był wierny swojej doktrynie zakładającej podejście deskryptywne pozbawione jakiegokolwiek wartościowania⁶.

W niniejszym artykule przedstawienie właściwego tematu poprzedzą refleksje dotyczące badań nad rolą tłumacza w kulturze, ze szczególnym uwzględnieniem kontekstu kulturowego, w którym działał badany autor. Ich uzupełnieniem będzie przedstawienie sądu samego Kondylisa na temat roli i znaczenia tłumacza oraz jego wytworów. Następnie scharakteryzujemy jego działalność translatorsko-redakcyjną i zaproponujemy jej autorską periodyzację.

2. Tłumacz jako obiekt badań naukowych

Osobą tłumacza zajmuje się przede wszystkim translatoryka zwana także przekładoznawstwem. Początkowo skupiano się w niej głównie na samym przekładzie i problemach przezeń generowanych przy mniejszym zainteresowaniu osobą tłumacza⁷. Jednak w ciągu ostatnich lat obserwuje się rosnące zainteresowanie niedoszacowaną jak dotąd jego postacią i kluczową rolą w procesie tłumaczenia, a także wpływem, jaki ma on na recepcję tekstów kultury wyjściowej i na bogactwo kultury docelowej⁸.

⁶ Kondylis określał się przede wszystkim jako „obserwator spraw ludzkich” i starał się stronić od wartościowania, które ze swej natury zakłada pewne roszczenie władzy – por. jego wywiad z Marinem Terprstrą w KONDYLIS P., *Niewidoczna chronologia...*, s. 21–46; zob. także: WRAZAS I., *Nihilizm i teoria. Panajotisa Kondylisa deskryptywna teoria decyzji*, „Nowa Krytyka” 2005, nr 18, s. 69–84.

⁷ DAM V. H., *The Translator Approach in Translation Studies – reflections based on a study of translators’ weblogs* [W:] Eronen M., Rodi-Risberg M., (red.), *Point of view as challenge. VAKKI Symposium XXXIII. Vaasa 7.-8.2.2013*, Vaasa, Vakki Publications, 2013, 16–17. Dodajmy, że jest to szczególnie wyraźna tendencja w *stricte* lingwistycznych ujęciach teorii przekładu (zob. WOJTASIEWICZ O., *Wstęp do teorii tłumaczenia*, Warszawa, Wydawnictwo Translegis, 2007; LEWICKI R., *Zagadnienia lingwistyki przekładu*, Lublin, Wydawnictwo UMCS, 2017), jednak nawet w takim ujęciu możliwe jest choćby przyjęcie punktu widzenia tłumacza, jak robi to Jiri Levy w swej próbie utworzenia generatywnego modelu przekładu (LEVY J., *Przekład jako proces podejmowania decyzji* [W:] Bukowski P., Heydel M. (red.), *Współczesne teorie przekładu. Antologia*, Kraków, Wydawnictwo Znak, 2009, s. 72. Zainteresowanie samym tłumaczem jest oczywiście większe w przypadku teorii i praktyki tłumaczenia ustnego, w którym osobie dokonującej tłumaczenia poświęca się o wiele więcej miejsca, co jedynie tu odnotowujemy z racji skupienia się w tym artykule na przekładzie pisemnym. Jako odrębne zagadnienie należy też wyłączyć dydaktykę przekładu, gdzie akcenty układają się dość podobnie jak w przypadku przekładu ustnego.

⁸ Refleksja zogniskowana na osobie tłumacza jest bogata i ma oczywiście dłuższy rodowód niż schyłek XX wieku, jednak dotyczy ona głównie przekładu literackiego i ma często charakter autotematyczny. Wystarczy przywołać klasyczną już, choć pokrytą kurzem archiwów, pracę pod redakcją Michała Rusinka, w której m.in. prócz ważnych artykułów Romana Ingardena i Zygmunta Klemensiewicza oddano głos samym tłumaczom (zob. RUSINEK M., *O sztuce tłumaczenia*, Wrocław, Ossolineum, 1955). Z czasem refleksja ta nabrała charakteru systematycznych badań – o najnowszych badaniach w *Translator Studies* zob. HEYDEL M., *Kto tłumaczy? Sylwetka tłumacza w najnowszych badaniach przekładoznawczych* [W:] Kita-Huber J., Makarska R. (red.), *Wyjść tłumaczowi naprzeciw. Miejsce tłumacza w najnowszych badaniach translatologicznych*, Kraków, Universitas, 2020, s. 23–44; starsze zaś omawiane są m. in. w KONEFAŁ E., *Tłumacz jako obiekt zainteresowań badawczych*, „Rocznik Przekładoznawczy” 2018, nr 13, s. 111–137.

Wyodrębniła się nawet subdyscyplina skupiająca się na osobie tłumacza, jego statusie i relacji, w które jest uwikłany, określana jako *Translator Studies*⁹. W jej ramach próbuje się ująć całość procesu, jakim jest tłumaczenie jako działalność wykonywana przez konkretną osobę, w jego dynamicznej i składającej się z wielu elementów formie, a także obraz tłumacza w danej kulturze, ale i to, w jaki sposób tłumacz sam odnosi się do swojej działalności w paratekstach czy odrębnych dziełach, i jakimi kieruje się motywacjami¹⁰.

Z oczywistych względów *gros* analiz tego typu, w które wpisuje się również nasz artykuł, dotyczy przede wszystkim wyróżniających się tłumaczy o znaczącym dorobku przekładowym. Jarniewicz przywołuje w tym kontekście Stanisława Barańczaka i Macieja Słomczyńskiego czy Piotra Sommera i Bohdana Zadurę¹¹. Można wymienić wielu innych polskich tłumaczy, jak chociażby Zofię Chądzyńską, Tadeusza Boya-Żeleńskiego, Władysława Witwickiego czy Irenę Tuwim, którzy również stali się obiektem zainteresowania badaczy¹². Część prac ma charakter autotematyczny – wspomnijmy tu choćby przywoływanego powyżej Stanisława Barańczaka czy Elżbietę Tabakowską i ich prace o charakterze dydaktyczno-teoretycznym¹³. Z nowszych publikacji wymienimy Łódź Ulissesa, którą można potraktować jako przewodnik po lekturze, rozbudowane posłowie tłumacza czy też komentarz do przekładu¹⁴.

Wedle zaproponowanej przez Jerzego Jarniewicza klasyfikacji można spojrzeć na osobę tłumacza dwojako: albo jako na ambasadora obcej kultury i jej tekstów, albo jako na tłumacza-legislatora, który „wybiera teksty do przekładu sam nie dlatego, że są reprezentatywne dla kultury, z której się wywodzą, lecz dlatego, że ich przekład może wejść w twórczy dialog z literaturą rodzimą, proponując jej nowe wzorce, nowe języki, nowe kryteria”¹⁵. Działalność Kondylisa spełnia warunki obu zaproponowanych kategorii. Z jednej strony, był on bowiem ambasadorem wybitnych tekstów kul-

⁹ CHESTERMAN A., *The Name and Nature of Translator Studies*, „HERMES – Journal of Language and Communication in Business” 2009, nr 22(42), s. 13–14.

¹⁰ „Pod tą samą etykietkę przypisałbym badania dotyczące stosunku tłumaczy do ich pracy, tak jak ukazuje się on nam w esejach, wywiadach, komentarzach, wstępach do tłumaczenia itd. Tutaj też przyporządkowałbym rozległy obszar dotyczący ideologii reprezentowanych przez tłumaczy i etyki tłumaczenia” (tamże, s. 17 – tł. F.O.).

¹¹ JARNIEWICZ J., *Tłumacz jako twórca kanonu* [W:] Balcerzan E., Rajewska E. (red.), *Pisarze polscy o sztuce przekładu 1440-2005. Antologia*, Poznań, Wydawnictwo Poznańskie, 2007, s. 435–437.

¹² Zob. GASZYŃSKA-MAGIERA M., *Tłumacz w kontekście kulturowym i społecznym. O Zofii Chądzyńskiej*, „Przekładaniec” 2012, nr 26, s. 68–86; BRZEZICKA B., *Tadeusz Boy-Żeleński jako tłumacz tekstów filozoficznych* [W:] Lubocha-Kruglik J., Małys O. (red.), *Przestrzenie przekładu*, Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2016, s. 255–265; PACZKOWSKI P., *Władysław Witwicki jako tłumacz Platona*, „Galicja. Studia i Materiały” 2019, nr 5, s. 232–242; WOŹNIAK M., *Puchata przepustka do sławy. Pochwała Ireny Tuwim*, „Przekładaniec” 2012, nr 26, s. 115–134.

¹³ Zob. BARAŃCZAK S., *Ocalone w tłumaczeniu. Szkice o warsztacie tłumacza poezji z dodatkiem Małej antologii przekładów-problemów*, Kraków, Wydawnictwo a5, 2004; TABAKOWSKA E., *Tłumacząc się z tłumaczenia*, Kraków, Wydawnictwo Znak, 2009.

¹⁴ ŚWIERKOCKI M., *Łódź Ulissesa*, Łódź, Wydawnictwo Oficyna, 2021.

¹⁵ JARNIEWICZ J., *Tłumacz jako...*, s. 436.

tury zachodniej, niemal nieobecnych w greckim dyskursie naukowym, z drugiej zaś – żywił nadzieję, że przez swoją działalność pobudzi życie intelektualne ojczyzny, której zacofania boleśnie doświadczał.

Zapóźnienie to wiązało się z siłą oddziaływania kultury greckiej, nieporównywalną do kultur posługujących się językami angielskim, niemieckim czy włoskim. W jednoczącej się Europie języki narodowe należą co prawda do języków urzędowych całej wspólnoty, jednak niektóre z nich mają wyższy status. Chodzi tu o języki wehikularne (kongresowe), do których greka, przypisana do kategorii „mniej używanych języków”, nie należy¹⁶. W konsekwencji tego stanu rzeczy z jednej strony trudno jest autorom greckojęzycznym przebić się przez barierę językową i zaistnieć w formie przekładów w innych kulturach¹⁷. Z drugiej zaś trudniej jest znaleźć wyspecjalizowanego tłumacza mającego czas i orientację w danej dyscyplinie gwarantujące odpowiednią jakość przekładu. Do pierwszych pozytywnych zmian w zakresie dostępu Greków do dzieł spoza ich obszaru językowego doprowadziło wprowadzenie profesjonalnego kształcenia tłumaczy, jak również działalność takich osób jak Kondylis¹⁸. Wciąż jednak dorobek Greków poza nielicznymi wyjątkami pozostaje szerzej nieznanym poza granicami tego kraju.

Ciągłość historii Grecji pozwala na zestawienie dwóch okresów cechujących się diametralnie odmiennym statusem i siłą oddziaływania kultury i języka greckiego. Jest znamienne, że wiele dyscyplin naukowych upatruje swych korzeni w Helladzie, lecz historia teorii tłumaczenia zaczęła się w Rzymie. Juliusz Domański stawia wręcz tezę, że kultura rzymska powstała na fundamentach swej greckiej poprzedniczki, i stąd określa ją mianem „kultury przekładu”¹⁹. Metaforycznie rzecz ujmując, można określić zatem dawnych Greków mianem Amerykanów starożytności, zwracając przy tym uwagę na siłę oddziaływania myśli zrodzonej i opisanej w języku greckim oraz na jej status *lingua franca*. W tym sensie Grecja starożytna eksportowała język i wiedzę do innych krajów i przez wieki pozostawała dominującą kulturą. W tym zestawieniu powojenna Grecja znajduje się na przeciwnym biegunie, a Kondylis wpisuje się swoją działalnością w próbę poprawy tego stanu rzeczy.

¹⁶ Jak zwraca na to uwagę Vilemini Sosonis, większość dokumentów jest opracowywana w językach używanych przez większą część członków Unii (angielski, francuski, niemiecki) przy niepodzielnej dominacji angielskiego używanego w codziennej komunikacji jako *lingua franca* – zob. SOSONIS V., *Multilingualism in Europe. Blessing or curse?* [W:] Branchadell A., West L.M., *Less Translated Languages*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2004, s. 42.

¹⁷ Do dzisiaj jedynymi greckimi autorami, którzy przebili się do świadomości szerszej publiczności pozostają Nikos Kazantzakis (proza) oraz Konstandinos Kawafis (poezja), i to mimo faktu, że Grecja wydała dwóch laureatów literackiego Nobla – Jorgosa Seferisa (1963) oraz Odiseasa Elitisa (1979). Zob. KOURTOWIK D., *Elliniki glossa kai metafrasi i elliniki glossa gia metafrasi?* [W:] *Elliniki glossa kai metafrasi sti diwrymeni Ewropaiki Enosi*, Athina, Metafrastiko Parartima, 1995, s. 152–155.

¹⁸ Początki przypadają na lata 1977–1981, kiedy to na Wyspach Jońskich działało Centrum Przekładu Ustnego i Pisemnego, które stało się fundamentem powstałego w 1984 roku Uniwersytetu Jońskiego kształcącego tłumaczy już na poziomie studiów licencjackich (KASINIS K.G., *I metafrasi se akadimaiko epipedo*, [W:] *Elliniki glossa kai metafrasi sti diwrymeni Ewropaiki Enosi*, Athina, Metafrastiko Parartima, 1995, s. 29).

¹⁹ DOMAŃSKI J., *Blaski i cienie kultury przekładu*, „Przekładaniec” 2009, nr 21, s. 30.

3. Kondylis o roli tłumacza

Kluczowe dla zrozumienia idei przyświecającej Kondylisowi w jego pracy jako tłumacza są słowa wypowiedziane w dwóch momentach stanowiących ramy jego działalności zawodowej. Pierwszą wypowiedź zamieszczono jeszcze przed właściwym wstępem do przekładu *Dzieł Machiavellego*, a więc na początku jego publicznej działalności translatorskiej. Kondylis diagnozuje stan ówczesnej humanistyki greckiej w następujący sposób:

Jest jasne i całkiem zrozumiałe, dlaczego w tej nieszczęsnej kolebce filozofii nie ma mowy o systematycznym, krytycznym przedstawianiu tekstów takiego czy innego wielkiego europejskiego myśliciela. Przypominam to jedynie w celu zwrócenia uwagi na fakt, że nie trzeba szukać specjalnych względów, poza ogólnym zapóźnieniem, dla których dzieło Machiavellego pozostaje właściwie nieznane w naszym kraju. Jedynie Książę doczekał się publikacji w języku greckim, zaś nieliczne teksty dotyczące samego Machiavellego opublikowano w gazetach lub pozostają one nadal na poziomie skryptyków – poza tym ich autorzy czerpali przeważnie natchnienie albo u bogini Famy, albo u bogini losu Tyche²⁰.

Kondylis zwraca tu uwagę na zapóźnienie intelektualne kraju wynikające w dużej mierze z niedoboru źródeł oraz słabej współpracy międzynarodowej kadry akademickiej. Pierwszą z tych przyczyn można byłoby zniwelować pod warunkiem zakrojonych na szeroką skalę inicjatyw przekładowych mających na celu wprowadzenie do greckiego obiegu ważniejszych dzieł jak dotąd w nim nieobecnych. Rolą tłumacza jest tutaj przerzucić mosty, otwierając tym samym kulturę docelową na dorobek innych kultur. Literatura naukowa dostępna dla czytelnika greckiego była bardzo skromna i nieprzystępna, towarzyszyły jej omówienia o co najwyżej powierzchownym i niesystematycznym charakterze. Opisana sytuacja skłoniła Kondylisa do wyjazdu do Niemiec celem kontynuacji studiów²¹. Trudno nazwać jego decyzję faktyczną emigracją, gdyż tak w okresie studiów, jak i po nich, dzielił on czas niemal równo między swoją pierwszą i drugą ojczyznę²². Ten tryb życia znalazł swoje odbicie w publikacjach ukazujących się równolegle w języku niemieckim i (z pewnymi zmianami, np. z dopisanym epilogiem) po grecku.

Stanowisko Kondylisa dotyczące istotnej roli tłumacza jest jeszcze bardziej klarowne w ostatnim wywiadzie udzielonym przed śmiercią, w którym stwierdził:

gdyby każdy z profesorów greckich uniwersytetów zamiast parafrazowania książek i publikowania ich pod własnym nazwiskiem przetłumaczył dwie ważne pozycje ze swojej dziedziny, dostęp Greków do naukowej literatury światowej byłby zupełnie inny.

²⁰ KONDYLIS P., *Prologos* [W:] Machiavelli N., *Erga. Tomos A'*, Athina, Ekdoseis Kalvos, 1971, s. 9 – tł. F.O.

²¹ HORST G., *Panajotis Kondylis...*, s. 58.

²² Ze wspomnień Manolisa Bouzakisa wynika, że nawet w okresie junty tzw. czarnych pułkowników Kondylis zwykł spędzać około połowy roku w Niemczech, zaś resztę czasu pracować w Atenach (BOUZAKIS M., *O dromos tou Poseidoni: Anamniseis enos planita odoiporou* – w druku).

Ale oni dobrze wiedzą, czemu parafrazują, zamiast tłumaczyć – nawet dobra parafraza jest łatwiejsza do napisania niż dobre tłumaczenie²³.

Pierwsza wypowiedź pochodzi z początku lat 70. (tom, w którym się ukazała, został opublikowany w roku 1971), druga zaś przypada na ostatni rok życia Kondylisa – 1998. Daty te wyznaczają zakres jego działalności w charakterze tłumacza i redaktora. W obu fragmentach wyraził on tę samą diagnozę – nieznamość przez greckie kręgi czytelnicze klasycznych i współczesnych dzieł ważnych dla humanistyki i nauk społeczno-politycznych, spowodowanej brakiem przekładów tych prac na język grecki. Zapewnienie tej luki było najważniejszym celem szczególnie ostatniego okresu jego życia (patrz poniżej), w którym koordynował on i przewodniczył pracom nad seriami wydawniczymi: „Biblioteka Filozofii i Polityki” oraz „Współczesna Cywilizacja Europejska”.

Równoległą, nie mniej ważną kwestią, była troska o jakość prezentowanych czytelnikom tekstów. Rzecz trudna do osiągnięcia przy ambitnych celach zamykających się w sumie w 72 tomach (bo tyle liczą obie wspomniane wyżej serie) zarówno dzieł uznanych za klasykę światowej humanistyki, jak i książek wywołujących podówczas ożywione dyskusje. W osiągnięciu wysokiej jakości przekładów Kondylis wraz z zespołem współpracowników musiał mierzyć się z dwoma podstawowymi trudnościami typowymi dla przekładu filozoficznego, zauważonymi już przez Romana Ingardena:

- a) tłumaczenia dzieł specjalistycznych wyrażonych przy pomocy pojęć i języka odległego od współczesnej tradycji budowania tego typu tekstów i odwołujących się do zarzuconych ujęć teoretycznych;
- b) pracy nad tekstem, w którym wyrażane są poglądy obce czy też przeciwne stanowisku tłumacza czy redaktora²⁴.

Problemy pierwszego typu ujawniają się przede wszystkim w trakcie prac nad tłumaczeniami klasyków, np. Monteskiusza, Niccolo Machiavellego czy Karola Marksa. W komentarzu poprzedzającym przekład pracy doktorskiej ostatniego z wymienionych Kondylis zwraca uwagę na hermetyczną terminologię stosowaną przez autora pozostającego pod wpływem filozofii Hegla i stylem jej wyrażania generującymi spore problemy w zderzeniu z „niedostatkami systemu językowego współczesnej greki w zakresie wyrażania złożonych pojęć abstrakcyjnych”²⁵. W ich tłumaczeniu Kondylis przyjmie zasadę, której pozostanie wierny we wszystkich przekładach swego autorstwa, polegającą na oddawaniu ich w grece potocznej. Świadomie nie podążał zaś za standardem tzw. języka oczyszczonego (katharewusy), nadającego się wprawdzie lepiej do oddania kluczowych terminów, jednakże nieprzystępnego dla współcze-

²³ KONDYLIS, P., *Niewidoczna chronologia...*, s. 84–85.

²⁴ INGARDEN R., *O tłumaczeniach* [W:] M. Rusinek (red.), *O sztuce tłumaczenia*, Wrocław, Ossolineum, 1955, s. 162–163.

²⁵ KONDYLIS P., *Prologos*. [W:] Marx K., *Diafora tis dimoriteias kai epikoureias fysikis filosofias*, Athina, Ekdoseis Gnosi, 1983, s. 11–12.

snego czytelnika²⁶. Terminologia zostaje więc przełożona na demotycką oraz podana w brzmieniu oryginalnym w nawiasie.

Kondylis poprzedzał przekłady prac należących do klasyki obszernymi wstępami dotyczącymi autora, jego poglądów oraz recepcji jego myśli (wraz z bibliografią), a ponadto opatrywał dokładnymi informacjami o tekście źródłowym oraz wydaniu będącym podstawą tłumaczenia z zachowaniem trójdzielnej kompozycji: właściwy wstęp (biografia intelektualna autora) – komentarz, uwagi dotyczące przekładu – bibliografia lub przypisy. W przypadku wstępu do przekładu pracy doktorskiej Karola Marksa całość liczy 41 stron, *Ducha praw* Monteskiusza 74, zaś tłumaczenie *Dzieł Machiavellego* poprzedza 179 stron. Ostatnie wprowadzenie doczekało się w Niemczech wydania w formie odrębnej książki²⁷. W prologu poprzedzającym doktorat autora *Kapitału* Kondylis ogranicza się do przedstawienia początków działalności intelektualnej Marksa, zaś w dwóch pozostałych omawia szczegółowo kontekst historyczny, biograficzny oraz recepcję prezentowanych dzieł w myśli europejskiej.

Z drugą wskazaną przez Ingardena trudnością Kondylis mierzył się niemal cały czas, bo jak powiedział w jednym z wywiadów:

Przy wyborze tych tytułów [książek wybranych do tłumaczenia – F.O., L.Z.] nigdy nie odgrywało roli kryterium aprobaty czy dezaprobaty, sympatii czy antypatii dla danych autorów. W większości przypadków wybieraliśmy dzieła jednoznacznie kontrastujące z reprezentowanymi przeze mnie poglądami. Wydaliśmy nawet dzieła autorów, których osobiście uważam za powierzchownych, jeżeli tylko byli w centrum powszechnego zainteresowania i wywarli znaczny wpływ w dyskusjach międzynarodowych. Właśnie to rozumiem pod pojęciem pluralizmu i w taki sposób staram się pokonywać własny subiektywizm²⁸.

Kluczem do wyboru dzieł wartych przełożenia były więc nie tyle osobiste sympatie Kondylisa, a ich donośność i znaczenie dla dyskusji rozgrywających się tu i teraz. Jakkolwiek doglądał on osobiście i redagował każdy z proponowanych tomów serii, nie

²⁶ W czasach, o których tu mówimy, kwestia językowa pozostawała wciąż nierozstrzygnięta. Sztuczny język grecki odwołujący się do greki starożytnej był od początku współczesnego państwa greckiego standardowym językiem prasy, administracji i literatury specjalistycznej. Jego nazwa (katharewusa, dosł. „oczyszczona”) bierze się z faktu znacznego wyrugowania z naturalnie używanego języka codziennej komunikacji wyrażań uznanych za obcojęzyczne wtręty, szczególnie te pochodzące z tureckiego. Składniowo i leksykalnie opierała się ona na języku starogreckim w jego uproszczonej formie. W wieku dwudziestym potoczna odmiana (demotyck) była stopniowo wprowadzana do edukacji, ale na poziomie akademickim na długo przeważała katharewusa. Lata studiów Kondylisa zbiegły się częściowo z tzw. juntą czarnych pułkowników, kiedy to demotyck był w odwrocie a państwo na powrót komunikowało się z obywatelami używając języka sztucznego, odrębnego od tego, w którym komunikowano się na co dzień. Po upadku reżimu przyjęto jako obowiązujący język demotyczny, co skutkowało potrzebą przepisania czy też metaglosji np. aktów prawnych w taki sposób, by mogły się one stać zrozumiałe dla przeciętnego użytkownika greki (GORTYCH K., *Dyglosja w historii greckiego języka prawa*, „Investigationes linguisticae” 2008, nr 16, s. 34–37, 42).

²⁷ Książka ta została wydana w roku 2007 nakładem Akademie Verlag pod tytułem *Machiavelli*.

²⁸ KONDYLIS, P., *Niewidoczna chronologia...*, s. 84.

można powiedzieć, że pracował w pojedynkę. Część przekładów powstała we współpracy z innymi tłumaczami (np. *Duch praw* Monteskiusza czy *O tyranii* Ksenofonta), ponadto współpracował z akademikami z uniwersytetów niemieckich oraz z przedstawicielami uczelni greckich. W późniejszym okresie ogrom prac redakcyjnych wymagał stworzenia szerokiego zespołu współpracowników i stałego kontaktu, często drogą korespondencyjną. Nie zmienia to jednak faktu, że głównym odpowiedzialnym za jakość tłumaczenia był przede wszystkim Kondylis – w pierwszych publikacjach jako tłumacz i autor wstępów, w późniejszych także jako redaktor serii i jednocześnie osoba odpowiedzialna za przejrzanie i korektę przekładu²⁹.

4. Translatorsko-redakcyjna działalność Panajotisa Kondylisa

Działalność translatorsko-redakcyjną Kondylisa dzielimy na trzy okresy uporządkowane chronologicznie, które scharakteryzujemy poniżej.

4.1. Przekłady studenckie

Kondylis przetłumaczył pierwsze teksty jeszcze za czasów studenckich. Był on niemalże predestynowany do roli tłumacza z racji władania językiem niemieckim, francuskim, angielskim, włoskim oraz oczywiście greckim, opanował ponadto łacinę i starogrecki, z których także tłumaczył³⁰. Antonis Lawrandonis wspomina m.in. o przekładzie fragmentów *Rewolucji menedżerskiej* Jamesa Burnhama wykonanym dla innych studentów, tak by osoby nieznające dostatecznie dobrze języka angielskiego mogły zapoznać się z twórczością tego autora³¹. Takie próby przekładowe ułatwiły mu później szybkie wejście na rynek wydawniczy w charakterze uznanego tłumacza³².

4.2. Indywidualna działalność translatorska

Przed szerszą publicznością Kondylis debiutuje w tej roli w roku 1969, po nawiązaniu współpracy z dopiero co założonym wydawnictwem Kalwos, a przede wszystkim z inicjatorem tego przedsięwzięcia Jorgosem Chatzopoulosem. Z zachowanej korespondencji z czasów junty czarnych pułkowników (1967–1974) widać, jak bliskie były ich kontakty³³. Szczyt działalności przekładowej Kondylisa dla wydawnictwa Kalwos

²⁹ W przekładach wydanych w ramach serii wydawniczej „Biblioteka Filozofii i Polityki” Kondylis zawsze występuje w tej podwójnej roli jako διευθυνση σειράς – θεώρηση μεταφράσεων.

³⁰ HORST G., *Panajotis Kondylis...*, s. 15.

³¹ LAWRANDONIS A., *Ta diamorfortika chronia tou P. Kondyli*, „Simeioseis” 2000, nr 54, s. 34.

³² Przywoływany przez Lawrandonisa przekład *Rewolucji menedżerskiej* ukazuje się w pełnej wersji już w 1970 roku.

³³ Część korespondencji skreślonej ręką Kondylisa jest dostępna na stronie: http://koutroulis-spyros.blogspot.com/2011/01/blog-post_6000.html.

przypada na okres prześladowań przeciwników politycznych władzy centralnej, co nie przeszkodziło jednak w ostatecznych korektach i wydaniu drukiem kilkunastu (!) przygotowanych przekładów. Tylko w pierwszych pięciu latach istnienia wspomnianego wydawnictwa ukazało się czternaście książek przetłumaczonych przez Kondylisa. Są to kolejno: *Sozialgeschichte der Kunst und Literatur* [Historia społeczna literatury i sztuki] Arnolda Hausera (4 tomy), *The Sociology of Literary Taste* [Socjologia gustu literackiego] Levina Schückinga, *La psychologie du comportement* [Psychologia zachowania] Pierre'a Naville'a, *The Managerial Revolution* [Rewolucja menedżerska] Jamesa Burnhama, *Anfänge der bürgerlichen Geschichtsphilosophie* [Początki mieszczańskiej filozofii dziejów] Maxa Horkheimera, *Ideology* [Ideologia] Johna Plamenatza, *Dzieła Niccolo Machiavellego* (2 tomy), *The role of the military in underdeveloped countries* [Rola wojska w krajach słabo rozwiniętych], dzieło zbiorowe pod redakcją Johna Johnsona, *An Essay on Man* [Esej o człowieku] Ernsta Cassirera oraz *Philosophie de la révolution française* [Filozofia rewolucji francuskiej] Bernarda Groethuysena. Połowa z wymienionych wyżej przekładów ukazała się w ciągu dwóch lat (1969–1970), więc w imponująco krótkim czasie³⁴.

W okresie junty Kondylis dzielił zatem swój czas między Niemcami a Grecją, dokonując części korekt i uzupełnień drogą korespondencyjną. Poza opracowywaniem i przygotowywaniem własnych przekładów zaangażował się w prace wydawnicze przy innych tytułach. Przede wszystkim stanowił trzon rady wydawniczej w wydawnictwie Kalwos. Służąc głosem doradczym, rekomendował i przede wszystkim nadzorował oraz poprawiał przekłady innych tłumaczy (szczególnie z zakresu humanistyki i nauk społecznych)³⁵. Na szczególną uwagę zasługuje wzmiankowany już obszerny wstęp do dwutomowego wydania *Dzieł Niccolo Machiavellego*.

4.3. Przewodniczenie seriom wydawniczym

Jak wspomina Manolis Bouzakis, założyciel istotnego na greckim rynku wydawnictwa Gnosi, pomysł na serię wydawniczą przybliżającą greckiemu czytelnikowi klasykę z zakresu nauk społeczno-humanistycznych wyszedł od samego Kondylisa. Podczas pierwszego spotkania przyniósł on ze sobą gotowy zarys planu wydawniczego i nazwę przedsięwzięcia³⁶. Jeszcze w tym samym roku (1983) ukazały się pierwsze dwie publikacje w ramach serii „Biblioteka Filozofii i Polityki”: przekład pracy doktorskiej

³⁴ Pełna lista publikacji z pierwszych sześciu lat działalności wydawnictwa Kalwos – zob. KARAMANOLAKIS W., *Kalvos 1968–1974 Enas ekdotikos oikos sta chronia tis diktatorias*, „Archeiotaksio” 2012, nr 14, s. 104–121.

³⁵ „Co do nauk społecznych i filozofii, wyjątkowo wyróżnia się wkład filozofa Panajotisa Kondylisa. Pomimo tego, że przez większą część czasu, o którym mowa, przebywał on na studiach w Niemczech, utrzymywał kontakt z pozostałymi członkami zespołu, sugerując wydanie znacznej części tytułów. Poza książkami, których przełożenie sugerował czy też sam przełożył, służył za kompetentnego doradcę w kwestii tłumaczeń. Wielokrotnie sprawdzał przekłady, przyjmując na siebie rolę redaktora” (KARAMANOLAKIS W., *Kalvos...*).

³⁶ BOUZAKIS M., *O dromos tou Poseidoni: Anamniseis enos planita odoiporou* (w druku).

Karola Marksa w tłumaczeniu i opracowaniu samego Panajotisa Kondylisa oraz książka jego autorstwa *Krytyka metafizyki w myśli nowożytnej*. Serię otwierał krótki prolog zawierający myśl, której Kondylis był wierny jak chyba żadnej innej przez cały okres swojej działalności intelektualnej: myśl o strukturalnej jedności i powiązaniu filozofii oraz nauk społeczno-politycznych³⁷. Stąd w serii ukazywały się dzieła intelektualistów z różnych opcji światopoglądowych i metodologicznych (np. Karol Marks, Ernst Cassirer, Georges Sorel, Michel Foucault, Jean Piaget, Martin Heidegger czy Edmund Husserl). Seria zaplanowana na 60 tomów przeżyła swojego kierownika i założyciela, gdyż nadal w jej ramach wznawiane są wydane wcześniej przekłady.

Wymienione wyżej prowadzenie serii wydawniczej nie było jedynym w działalności przekładowo-redakcyjnej Kondylisa. W 1997 roku nawiązał on bowiem współpracę z wydawnictwem Nefeli. Jej owocem była seria wydawnicza „Nowa cywilizacja europejska” zaplanowana na 12 tomów prezentujących w skondensowanej formie rozwój cywilizacji zachodniej od czasów renesansu po współczesność. Śmierć Kondylisa przerwała zaplanowaną na trzy lata współpracę, jednak podobnie jak w przypadku wydawnictwa Gnosi, przynosiła one owoce jeszcze długo po śmierci swego założyciela. Ostatnie dwie publikacje wspomnianej serii, opatrzone na pierwszej stronie nazwiskiem zmarłego redaktora, wyszły w roku 2009 (*Seksualność, miłość i rodzina* Edwarda Shortera) i 2012 (*Historia i jej obrazy* Francisa Haskella).

W ciągu prawie trzydziestoletniej działalności redakcyjno-translatorskiej Panajotisa Kondylis koordynował, redagował i inicjował prace nad wydaniem prawie setki tomów dzieł autorów mało znanych w Grecji, współpracując łącznie z 32 tłumaczami, którzy przetłumaczyli pod jego nadzorem 53 pozycje wydane w 60 tomach. Do tej liczby trzeba dodać 20 książek przełożonych przez samego Kondylisa oraz 3 kolejne we współtłumaczeniu. Językami źródłowymi przekładów były języki angielski, niemiecki oraz francuski, a także w przypadku dwóch dzieł starogrecki i włoski. Kondylis władał każdym z wymienionych języków, co pozwalało mu w pełni uczestniczyć w procesie przygotowania tekstu, sugerować i nanosić poprawki, a także służyć tłumaczom radą co do wyborów translacyjnych czy bibliografii pomocniczej.

Ponadto w ramach wspomnianych powyżej serii wychodziły dzieła oryginalne, to jest skierowane przede wszystkim do czytelnika greckojęzycznego. Mowa tu o 18 tytułach, w tym 7 autorstwa Kondylisa. Część z oryginalnych książek Kondylisa jest *de facto* autoprzekładami wersji wydanych uprzednio w Niemczech. Należy tu jednak podkreślić, że często różnią się one od swych tekstów źródłowych innym uporządkowaniem treści, rozdziałami dodanymi specjalnie dla greckiego czytelnika, przedmowami czy epilogami. Szczególnie znamienity jest prolog do książki *Der Niedergang der bürgerlichen Denk- und Lebensform* (1991) [Upadek kultury mieszczańskiej], wydanej w tym samym roku w Grecji. Kondylis poprzedził grecką wersję obszernym wstępem

³⁷ „Programowym zadaniem »Biblioteki Filozofii i Polityki« jest przede wszystkim podkreślenie idei jedności myśli filozoficznej i społeczno-politycznej, zarówno przez równoległe wydawanie dzieł filozoficznych, socjologicznych oraz politycznych, jak i przez prezentowanie dzieł, które poruszają się na styku tych dziedzin nauki i myśli” (KONDYLIS P., *Prologos* [W:] Marx, *Diafora...*, s. 11).

wydanym po latach (2011) w formie odrębnej pozycji Οι αιτίες της παρακμής της σύγχρονης Ελλάδας: η καχεξία του αστικού στοιχείου στη νεοελληνική κοινωνία και ιδεολογία [Przyczyny upadku współczesnej Grecji: kacheksja czynnika mieszczańskiego w społeczeństwie i światopoglądzie greckim]. Okazało się bowiem, że w prologu książki z 1995 roku autor przewidział kryzys, który dotknął Grecję po roku 2008³⁸.

Patrząc na zasięg i dynamikę działalności przekładowo-redakcyjnej Kondylisa, należy zgodzić się z A. Stilianou, który trafnie prezentuje przyczyny sukcesu przedsięwzięć podejmowanych przez tego tłumacza i redaktora, pisząc, że

niewątpliwie kluczową rolę odegrała filozoficzna osobowość Kondylisa, ale także jego duch otwartości i kolektywnej pracy. Co prawda pewnych współpracowników wybrał spośród swoich przyjaciół filozofów, ale także, a przede wszystkim, spośród najlepszych specjalistów w poszczególnych dziedzinach. To właśnie ta praca zespołowa, zawsze ostatecznie prowadzona przez niego samego, była w stanie przynieść imponujące rezultaty. I właśnie tego sposobu pracy kolektywnej najbardziej brakowało w greckim środowisku filozoficznym, w którym każdy był przyzwyczajony do pracy w pojedynkę w odosobnieniu od innych kolegów. W tym punkcie zawiera się najcenniejsza lekcja prac opublikowanych przez Kondylisa³⁹.

5. Wnioski

Kondylis w całym swym dorosłym życiu zajmował się – choć nie była to główna część jego działalności – tłumaczeniem i poznał doskonale warsztat pracy tłumacza, zaczynając od samych przekładów, przez prace redakcyjne, opracowanie naukowe, korektę, nadzór nad innymi tłumaczami, na redagowaniu całych tomów czy serii wydawniczych kończąc. Zwieńczeniem jego wszechstronnych doświadczeń w tej materii było inicjowanie i przewodniczenie seriom wydawniczym, bardzo ważnym dla rozwoju nauki w Grecji i dla jej kultury.

W obliczu dostrzeżonego zapóźnienia ojczyzny w zakresie dostępu do źródeł nieobecnych jak dotąd w przekładzie na grekę wykorzystał on swoje talenty językowe oraz organizacyjne i pozostawił po sobie spuściznę liczącą łącznie prawie 100 tomów, trwale wzbogacając przy tym kulturę i naukę grecką.

Postrzeganie pracy tłumacza w kategoriach wkładu dla kultury własnego narodu i podejmowanie się przekładów dzieł niezgodnych z własnymi przekonaniemmi to kolejny aspekt wart odnotowania, uwypuklający cel przyświecający Kondylisowi

³⁸ Inny przykład dodatku, który odbił się szerokim echem w ojczyźnie autora, jest dwudziestodwujęciostronicowe posłowie do greckiej wersji *Planetarische Politik nach dem Kalten Krieg* (polski przekład książki – zob. KONDYLIS P., *Polityka światowa po zimnej wojnie*, Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek, 2019, tł. H. Samulska). Zdarzało się też, że i wersje niemieckie były bogatsze, jak np. *Das Politische im 20. Jahrhundert*, która zawiera dwa dodatkowe podrozdziały dotyczące sytuacji politycznej współczesnych Niemiec nieuwzględnione w greckim wydaniu tej pozycji.

³⁹ STILIANOU A., *Politiques des traductions philosophiques*, „Rue Descartes” 2006, nr 1 (51), s. 19.

w jego działalności translatorskiej. Potrafił on bowiem wyjść poza własne przekonania, przyczyniając się świadomie do wzmocnienia fundamentu naukowego, na którym rozwija się życie intelektualne i naukowe jego rodaków. Aktywnie dążył on do przerzucenia mostów między peryferyjną pod kątem obiegu intelektualnego Grecją a resztą Europy.

Bibliografia

- AMARANDOS S., *I boulisi tis isxyos ston stochasmo toy Panajoti Kondyli*, Athina, Papazisis, 2021.
- BARAŃCZAK S., *Ocalone w tłumaczeniu: Szkice o warsztacie tłumacza poezji z dodatkiem Małej antologii przekładów-problemów*, Kraków, Wydawnictwo a5, 2004.
- BOUZAKIS M., *O dromos tou Poseidoni: Anamniseis enos planita odoiporou* (w druku), 2021, <https://neoplanodion.gr/2020/12/20/manolis-bouzakis/#more-10150>.
- BRZEZICKA B., *Tadeusz Boy-Żeleński jako tłumacz tekstów filozoficznych* [W:] Lubocha-Kruglik J., Mały O., (red.), *Przestrzenie przekładu*, Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2016.
- CHESTERMAN A., *The Name and Nature of Translator Studies*, „HERMES – Journal of Language and Communication in Business” 2009, nr 22(42), s. 13–22. <https://doi.org/10.7146/hjlc.v22i42.96844>.
- DAM V. H., *The Translator Approach in Translation Studies – reflections based on a study of translators’ weblogs* [W:] Eronen M., Rodi-Risberg M., (red.), *Point of view as challenge. VAKKI Symposium XXXIII. Vaasa 7.-8.2.2013*, Vaasa, Vakki Publications, 2013.
- DIMITRIOU F., *Der Nachlass von Panajotis Kondylis. Die Notate zur Sozialontologie*, 2021, praca doktorska.
- DOMAŃSKI J., *Blaski i cienie kultury przekładu*, „Przekładaniec” 2009, nr 21, s. 30–37.
- GASZYŃSKA-MAGIERA M., *Tłumacz w kontekście kulturowym i społecznym. O Zofii Chądzyńskiej*, „Przekładaniec” 2012, nr 26, s. 68–86. <http://dx.doi.org/10.4467/16891864PC.12.004.0837>.
- GORTYCH, K., *Dyglosja w historii greckiego języka prawa*, „Investigationes Linguisticae” 2008, nr 16, s. 33–43.
- HEYDEL M., *Kto tłumaczy? Sylwetka tłumacza w najnowszych badaniach przekładoznawczych* [W:] Kita-Huber J., Makarska R. (red.), *Wyjść tłumaczowi naprzeciw. Miejsce tłumacza w najnowszych badaniach translologicznych*, Kraków, Universitas, 2020.
- HORST F. (red.), *Panajotis Kondylis und die Metamorphosen der Gesellschaft: Ohne Macht lässt sich nichts machen*, Berlin, Duncker & Humblot, 2019.
- HORST F. (red.), *Panajotis Kondylis. Aufklärer ohne Mission*, Berlin, Akademie Verlag, 2007.
- HORST F., VERYKIOS K., ZIELIŃSKI L., *Obserwacja rzeczywistości a tworzenie teorii w myśli Panajotisa Kondylisa*, „Studia z Historii Filozofii” 2015, nr 6(3), s. 79–92.
- HORST G., *Panajotis Kondylis. Leben und Werk – eine Übersicht*, Würzburg, Königshausen und Neumann Verlag, 2019.
- INGARDEN R. *O tłumaczeniach* [W:] Rusinek M., *O sztuce tłumaczenia*, Wrocław, Ossolineum, 1955.

- JARNIEWICZ J., *Tłumacz jako twórca kanonu* [W:] Balcerzan E., Rajewska E., (red.), *Pisarze polscy o sztuce przekładu 1440-2005. Antologia*, Poznań, Wydawnictwo Poznańskie, 2007.
- KANTZENBACH F.W., *Panajotis Kondylis: Die Aufklärung im Rahmen des neuzeitlichen Rationalismus*. Stuttgart, Klett-Cotta, 1981, 725 pp., „Zeitschrift für Religions – und Geistesgeschichte” 1984, nr 36(3), s. 263–264.
- KARAMANOLAKIS W., *Kalvos 1968–1974 Enas ekdotikos oikos sta chronia tis diktatorias*, „Archeiotaksio” 2012, nr 14, s. 104–121.
- KASINIS K.G., *I metafrasi se akadimaiko epipedo* [W:] *Elliniki glossa kai metafrasi sti diewrymeni Ewropaiki Enosi*, Athina, Metafrastiko Parartima, 1995.
- KONDYLIS P., *Die Aufklärung im Rahmen des neuzeitlichen Rationalismus*. Stuttgart, Klett-Cotta, 1981.
- KONDYLIS P., *Die Entstehung der Dialektik: Eine Analyse der geistigen Entwicklung von Hölderlin, Schelling und Hegel bis 1802*, Stuttgart, Klett-Cotta, 1979.
- KONDYLIS P., *Niewidoczna chronologia myśli. Trzy wywiady z Panajotisem Kondylisem*, przejrzeni, opracowali, wstępem opatrzyli Olkiewicz F. i Zieliński L., Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek, 2020.
- KONDYLIS P., *Polityka światowa po zimnej wojnie*, przeł. H. Samulska, Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek, 2019.
- KONDYLIS P., *Prologos*, [W:] Marx K., *Diafora tis dimoriteias kai epikoureias fysikis filosofias*, Athina, Ekdoseis Gnosi, 1983.
- KONDYLIS P., *Prologos. w: N. Machiavelli. 1971. Erga. Tomos A'*, Athina, Ekdoseis Kalvos, 1971.
- KONEFAŁ E., *Tłumacz jako obiekt zainteresowań badawczych*, „Rocznik przekładoznawczy” 2018, nr 13, s. 111–137.
- KOURTOWIK D., *Elliniki glossa kai metafrasi i elliniki glossa gia metafrasi?* [W:] *Elliniki glossa kai metafrasi sti diewrymeni Ewropaiki Enosi*, Athina, Metafrastiko Parartima, 1995.
- LAWRANDONIS A., *Ta diamorfotika chronia tou P. Kondyli*, „Simeioseis” 2000, nr 54, s. 21–38.
- LEVÝ J., *Przekład jako proces podejmowania decyzji* [W:] Bukowski P., Heydel M. (red.), *Współczesne teorie przekładu. Antologia*, Kraków, Wydawnictwo Znak, 2009.
- LEWICKI R., *Zagadnienia lingwistyki przekładu*, Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2017.
- MERTIKAS J., *Sta ichni tis metafrastikis kai ekdotikis drastiriotitas tou P. Kondyli*, „I Avgi”, 13.07.2008.
- PACZKOWSKI P., *Władysław Witwicki jako tłumacz Platona*, „Galicja. Studia i Materiały” 2019, nr 5, s. 232–242. <http://dx.doi.org/10.15584/galisim.2019.5.15>.
- RUSINEK M., *O sztuce tłumaczenia*, Wrocław, Ossolineum, 1955.
- SOSONIS V., *Multilingualism in Europe. Blessing or curse?* [W:] Branchadell A., West L. M., *Less Translated Languages*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2004.
- STILIANOU A., *Politiques des traductions philosophiques*, „Rue Descartes” 2006, nr 1 (51), s. 17–25.
- ŚWIERKOCKI M., *Łódź Ulissesa*, Łódź, Wydawnictwo Oficyna, 2021.

- TABAKOWSKA E., *Tłumacząc się z tłumaczenia*, Kraków, Wydawnictwo Znak, 2009.
- WOJTASIEWICZ O., *Wstęp do teorii tłumaczenia*, Warszawa, Wydawnictwo Translegis, 2007.
- WOŹNIAK M., *Puchata przepustka do sławy. Pochwała Ireny Tuwim*, „Przekładaniec” 2012, nr 26, s. 115–134. <http://dx.doi.org/10.4467/16891864PC.12.007.0840>.
- WRAZAS I., *Nihilizm i teoria. Panajotis Kondylisa deskryptywna teoria decyzji*, „Nowa Krytyka” 2005, nr 18, s. 69–84.

The cultural role of the translator: Panajotis Kondylis.

Abstract: The aim of the article is to present the cultural role of translator based on the example of Panajotis Kondylis work and legacy. He was one of the most important Modern Greek philosophers, but beside that he was one of the most important translators specialised in translating humanities works and books. His contribution in Modern Greek culture as a translator and editor-in-chief of two important book series is worth mentioning and should be displayed as a key example of impact which can be made by a preeminent figure in the field of translation especially in case of less translated languages like Greek as a target one in this case.

Initially, this paper examines the status of the translator in translation studies. In such an approach the emphasis is given on a translator as a main part of transfer between cultures. We present briefly the views held by Panajotis Kondylis concerning the translator's activity and its aim. Then we outline his legacy presenting three stages of his activity as an inexperienced translator, freelancer and finally leader and initiator of a book series dedicated to introducing important humanities work previously unknown in contemporary Greece. The chronological order presented in this paper is our own proposal.

Keywords: Translator Studies, Kondylis Panajotis, cultural role of translator, specialized translation

DOI: <https://doi.org/10.34864/heteroglossia.issn.2084-1302.nr12.art17>